

MIRJANA KLOPOTAN

David McNaughton,
Moralni pogled: uvod u etiku

preveo Tomislav Bracanović,
Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, Zagreb, 2010., 203 str.

Etička je problematika, bilo praktične ili teorijske naravi, od velike važnosti za čovjekov život i njegovo svakodnevno funkcioniranje u društvu. Čovjek je svjesni akter, moralni subjekt, donositelj odluka o vlastitomu djelovanju, ali i prosuditelj vrijednosti djelovanja drugih članova zajednice. Kao takav, da bi uspio na ispravan način vrednovati vlastito i tuđa djelovanja, nužno je da posjeduje određenu razinu znanja i vještina u etičkom prosuđivanju. Definiramo li filozofijsku disciplinu etike kao onu koja se usredotočuje na moralno relevantno djelovanje, prethodna nas tvrdnja obvezuje na zaključak da etičko prosuđivanje pojedinca implicira njegovo znanje o tome što jest, a što nije moralno. Sudimo li o nekom djelovanju kao o moralnome ili nemoralnome, obično se pritom vodimo načelima ustaljenima u društvu u kojemu živimo. Možemo, dakle, reći da prevladava shvaćanje o moralnim načelima kao onima koji upravljaju našim djelovanjem. Spomenuta načela nalaze svoja obrazloženja u teoriji etike, općoj etici, odnosno metaetici. Stoga je od ključne važnosti za svako hvatanje u koštac s etičkom problematikom poznavanje metateorijske osnove. Uvođenje je u spomenute osnove opće etike cilj s kojim autor David McNaughton 1988. godine izdaje knjigu *Moralni pogled: uvod u etiku*. Verzija knjige na hrvatskome jeziku dostupna je široj javnosti od 2010. godine u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i prijevodu Tomislava Bracanovića.

David McNaughton aktivan je na Odjelu za filozofiju Sveučilišta u Floridi. Proučja njegova najvećega interesa jesu etika, medicinska etika, filozofija morala osamnaestoga stoljeća i filozofija religije. Godine 1970. imenovan je predavačem filozofije na Sveučilištu u Keeleu gdje biva nositeljem i brojnih administrativnih funkcija. Jedna je od njegovih glavnih ambicija ustanoviti etičku teoriju koja će u zadovoljavajućoj mjeri objasniti složenost našeg moralnog iskustva. Knjiga *Moralni pogled: uvod u etiku* predstavlja značajan korak u tom smjeru, gdje autor u središte pozornosti stavlja suvremenu raspravu između dvaju različitih poimanja morala – nekognitivističkog i realističkog.

Struktura djela uključuje razradu sadržaja na 203 stranice teksta podijeljenog na trinaest poglavlja. Svako poglavlje objedinjuje nekoliko podnaslova koji pridonose stupnju preglednosti iznesenog sadržaja. Poglavlja završavaju uputama u dodatnu literaturu koju autor procjenjuje relevantnom za pomoć u svladavanju složene tematike kojom se u djelu bavi. Autor u predgovoru napominje da je knjiga nastala na temelju zajedničkih predavanja Jonathana Dancyja i njega samoga održanih na

završnoj godini preddiplomskoga studija na Sveučilištu u Keeleu. Pritom priznaje da je velik dio građe koja uključuje metateorijske rasprave složen i težak, ali smjelo predstavlja vlastito djelo preglednim i jasnim u dovoljnoj mjeri da pretendira i na čitateljstvo s najmanjim mogućim ili nikakvim prethodnim poznavanjem filozofije.

Prvo poglavlje knjige nosi naslov “Moral – izum ili otkriće”. Takvim se oblikovanjem naslova ukazuje na glavni problem koji leži u temelju spora između moralnog nekognitivizma i moralnog realizma – problem statusa moralnih vrijednosti. Prema nekognitivistima izvor vrijednosti je u nama samima. Ne postoji nikakva moralna istina, ne postoje nikakve objektivne moralne vrijednosti neovisne o nama. Naše su reakcije na tuđa djelovanja afektivne naravi – one su emocionalne reakcije nekognitivne naravi na naša vjerovanja o tome kakve stvari jesu. Prema realističkom držanju postoji neovisna moralna stvarnost – istina postoji i čeka da bude otkrivena. Moralna su svojstva dio stvarnoga svijeta. Moralna su shvaćanja zapravo naša vjerovanja o tome kakav svijet u moralnome smislu doista jest čime u potpunosti potpadaju pod sferu kognitivnog.

“Moralni nekognitivizam – pregled” naslov je drugog poglavlja u kojemu se autor usredotočuje na detaljnije izlaganje načela svojstvenih teoriji moralnog nekognitivizma. Uvodi se strogo razlikovanje činjeničnih i evaluativnih pitanja ključno za nekognitivističku poziciju u navedenoj etičkoj raspravi. Utjecaj je razlikovanje na činjenično i vrijednosno razvidan u nekognitivističkom objašnjenju moralne motivacije, moralnoga jezika i naravi našega iskustva moralne vrijednosti. Uz to se obrađuju četiri najvažnija izazova nekognitivističkoj teoriji: problematičan pojam moralne istine, prijetnja moralnog skepticizma, ukidanje mogućnosti opažanja moralnih vrijednosti što proturječi našoj intuiciji te problem određivanja kriterija razlikovanja onoga što stvarno postoji od onoga što se može svrstati u puke pojave.

Slično načinu na koji je u prethodnom poglavlju analizirano nekognitivističko stajalište, treće poglavlje prikazuje realističko gledište osvjetljujući tako glavnu realističku strategiju obrambenog tipa – odgovor realista na izazov nekonzistentne trijade koji za posljedicu ima podjelu realizma na dva tabora: internalistički i eksternalistički, spojivost realističkoga moralnog stajališta s našim svakodnevnim iskustvom (moralnom fenomenologijom) te ulogu opažanja u opravdavanju naših moralnih uvjerenja.

Četvrto (“Nekognitivizam – daljnje razrade”) i peto poglavlje knjige (“Realizam i stvarnost”) ukazuju na načine na koje se obje teorije dalje argumentacijski razvijaju. Nekognitivisti iznalaze način kako sačuvati irealističko stajalište prema evaluativnim svojstvima, razvijajući pritom teoriju koja bolje odgovara našoj svakodnevnoj predodžbi o moralnoj praksi. U svoju teoriju uvode razlikovanje primarnih i sekundarnih svojstava, pri čemu moralna svojstva razmatraju analognima sekundarnim kvalitetama. Da bismo odgovorili na pitanje jesu li zaista primarna svojstva stvarna svojstva svijeta, a sekundarna ne, moramo posjedovati jasne kriterije razgraničenja pojava od stvarnosti. Poimanje stvarnosti koje nam predlaže takve kriterije nudi nam Bernard Williams i označuje ga kao *apsolutno poimanje*

stvarnosti. Kako realistička pozicija odgovara na ponuđene kriterije, predstavljeno je u sadržaju petoga poglavlja.

Šesto poglavlje knjige nosi naslov “Stanje rasprave – privremeno izvješće”. Autor je u prethodnim poglavljima stavljao naglasak na pitanja u kojima se moralni realisti i moralni nekognitivist izrazito razlikuju. Pritom je iznio glavne *pro et contra* argumente za svaku teoriju. Argumentacija je prikazana jasno i pregledno pa čitatelj ne bi trebao imati nikakvih problema u shvaćanju građe. Realistička je pozicija u odnosu na predstavljanje statusa moralnih svojstava jasna. Nekognitivistička okosnica poimanja navedenih spornih svojstava također je čitatelju objašnjena na pristupačan način. Čitatelj je upoznat s razlikama navedenih stajališta. Pitanjem razlikuju li se ona doista u mjeri u kojoj je to dosada prikazano, autor se posebno bavi u spomenutom poglavlju razmatrajući projekt *kvazirealizma* u obliku kakav zastupa Simon Blackburn. Projekt je kvazirealizma, kako ga objašnjava McNaughton pozivajući se na Blackburna, u svojoj osnovi pokušaj da se obilježja našega moralnog mišljenja koja podupiru realizam prikažu na nekognitivističkim osnovama. Detaljnije će projekt analizirati tek u dvanaestom poglavlju, na što i sam upozorava. Takve autorove opaske i kratke digresije korisne su za lakše snalaženje u tekstu knjige koja obiluje brojnim informacijama. Uz te opaske, posebno korisnim smatram analitičko kazalo smješteno na kraju djela, za koje i sam autor u uvodu kaže da znatno olakšava snalaženje u sadržaju upućivanjem na mjesto prvog pojavljivanja nekog naziva, a onda i na mjesta gdje se naziv dodatno u tekstu pojavljuje kao onaj kojega se brani, napada ili dodatno pojašnjava. Nadalje, iz istoga poglavlja ističem podnaslov “Izbor etičke teorije” gdje se izravno na jednome mjestu uspoređuju obje moralne teorije po kriterijima eksplanatorne snage, eksplanatorne obuhvatnosti, konzervativnosti i jednostavnosti. Takva je usporedba rezime ponuđenih teorija, ističući prednosti i nedostatke svake teorije po navedenim kriterijima. Time se čitatelju omogućuje svojevrsno ponavljanje osnovnih teza moralnih teorija uključenih u raspravu, što olakšava snalaženje u daljnjem čitanju.

Sedmo poglavlje nosi naslov “Moralna motivacija”. Opće je poznata stvar da motivacija ima ključnu ulogu u praktičnom aspektu čovjekova života. U objašnjenju moralne motivacije koja vodi naše djelovanje moralni realizam i nekognitivizam jasno se razlikuju. U ovomu se poglavlju upućuje na navedeno razlikovanje – moralni nekognitivist poziva se na “vjerovanje – želja” teoriju, dok moralni realisti smatra da su vjerovanja kognitivna stanja koja mogu motivirati djelatnika bez potrebe uključivanja dodatnog stanja nekognitivnog tipa. Pritom realisti ne isključuju postojanje želja u djelatnika, već se trudi objasniti želje u području kognitivnog. Prednost takve teorije jest plauzibilnije objašnjenje autoriteta moralnih zahtjeva, s obzirom na to da ih se promatra kao neovisnima o želji. Moralna je osoba u stanju spoznati koje se djelovanje u određenim situacijama od nje zahtijeva te se u skladu s tom spoznajom i ponašati. Međutim, na kraju se poglavlja otvara problematično pitanje moralne slabosti na koju većina ljudi nije imuna – kako objasniti svijest djelatnika o obvezi izvođenja određenoga postupka, a ipak ne uspjati djelovati u skladu s njom? Time

nas autor uvodi u tematiku idućeg osmog poglavlja naslovljenog “Moralna slabost”. Završetci većine poglavlja McNaughtonove knjige sadrže svojevrzne natuknice o tematici poglavlja koja slijede što pridonosi čitateljevom doživljaju kontinuiteta sadržaja, te mu opet olakšava praćenje glavne “niti” rasprave. To svakako valja istaknuti kao pozitivno svojstvo u autorovom izabranom načinu izlaganja sadržaja.

U devetom se poglavlju, naslovljenom “Amoralizam i zloba”, pred internalističku varijantu moralne motivacije postavlja problem objašnjenja amoralizma i postojanja zlih osoba. Cijelo je poglavlje razrađeno kroz eksternalistički i internalistički pristup poimanju navedenih problema.

Deseto poglavlje nosi naslov “Moralni realizam i kulturna raznolikost”. Kao što je rečeno u uvodu prikaza knjige, definiramo li filozofijsku disciplinu etiku kao onu koja se usredotočuje na moralno relevantno djelovanje, prethodna nas tvrdnja obvezuje na zaključak da etičko prosuđivanje pojedinca implicira njegovo znanje o tome što jest, a što nije moralno. Sudimo li o nekom djelovanju kao o moralnome ili nemoralnome obično se pritom vodimo načelima ustaljenima u društvu u kojemu živimo. Načela koja usvajamo, dakle, ovise u neku ruku o kulturnom i društvenom kontekstu u kojemu odrastamo i primamo ono što McNaughton zove *moralnom obukom*. Stoga je razumljivo pitanje koje se postavlja moralnome realistu u navedenome poglavlju, a koje glasi – kako pomiriti prijedlog da postoji više od jednog društvenog svijeta i stoga više od jedne moralne stvarnosti (prijedlog Bernarda Williamsa) s realističkom idejom da postoji samo jedna moralna stvarnost? Važnost realističkog odgovora na spomenuti izazov predstavlja odupiranje prijetnji moralnog skepticizma. Skeptik tvrdi da ne možemo opravdati preferiranje vlastitog sustava vjerovanja pred bilo kojim drugim sustavom. Odgovor realista glasi da moralne prakse drugih možemo razumjeti samo ako dijelimo barem dio skupa vrijednosti s njima ili da s njima barem suosjećamo. Prema Davidsonovu načelu milosrđa, ljude razumijemo tako što se s njima u nekim pogledima slažemo. Dakle, u nekim bi pogledima naša poimanja mogla konvergirati, a pojava konvergencije ističe se kao znak postojanja istinitosti. Osim kao izazov realističkom moralnom poimanju i kao osnova za metaetička promišljanja, postojanje kulturne raznolikosti, a time i raznolikosti moralnih obuka ima i praktične implikacije za živote moralnih aktera. U slučaju postojanja moralnih sukoba, nameće se pitanje kako ispravno djelovati? Trebamo li tolerirati tuđe sustave i djelovanja ili trebamo intervenirati kada se očigledno kose s našim poimanjima tako što ugrožavaju nečije dostojanstvo? Tolerirati ili eliminirati? Poglavlje o realizmu i kulturnoj raznolikosti zanimljivo je kao uvod u daljnja promišljanja o problemu moralnog relativizma i njegova neposrednog utjecaja na praktično rasuđivanje moralnih aktera u svakodnevnim situacijama.

Upravo utjecajem teorijske rasprave između moralnog nekognitivizma i realizma na narav svakodnevnoga moralnog mišljenja bavi se sadržaj jedanaestoga poglavlja McNaughtonove knjige. U ovome poglavlju autor ukazuje na važan odnos između etičkih i moralnih teorija. Etičkim teorijama definira one koje se bave pitanjima o naravi i statusu moralnih sudova i svojstava, dok zadatkom moralne teorije

smatra pružanje opće metode za rješavanje posebnih moralnih pitanja, tj. osiguravanje procedure za određivanje ispravnih i pogrešnih vrsta postupaka. Spomenuti trenutak smatram izuzetno važnim, s obzirom na čestu pogrešku izjednačavanja pojma etike s pojmom morala kod čitatelja koji nisu u dovoljnoj mjeri upoznati s navedenom filozofijskom problematikom. Cijelo se poglavlje temelji na objašnjavanju navedenih veza, s posebnim naglaskom na odnos moralnog nekognitivizma i moralne teorije utilitarizma.

Dvanaesto je poglavlje svojevrsni nastavak na projekt *kvazirealizma*, najavljenog ranije u sadržaju šestoga poglavlja. Predstavljen je način kvazirealističkog oblikovanja pojma istine uz pomoć uvođenja pojma moralnih senzibiliteta. U tom bi slučaju moralna istina predstavljala najbolji mogući skup stavova, tj. jedinstveni najbolji mogući skup senzibiliteta. Kompetentnim bi se moralnim istraživačima smatrale osobe koje bi posjedovale senzibilitet vrijedan divljenja. Prigovorima o kriteriju utvrđivanja senzibiliteta doista vrijednih divljenja, pokušava se potkopati kvazirealistički pojam istine.

Trinaesto ujedno i posljednje poglavlje McNaughtonove knjige nosi naslov "Načela ili partikularizam". McNaughton nam ukazuje na povezanost vrste moralnog realizma koju i sam zastupa, a koja naglašava ulogu osjetljivosti na moralne činjenice u posebnoj situaciji, s moralnim partikularizmom. Partikularista definira kao skeptika zbog uloge moralnih načela u moralnom rasuđivanju. Moralna se načela tako karakterizira beskorisnima i suvišnima. Međutim, naše je ustaljeno moralno mišljenje sklono uvažavanju moralnih načela kao pravila koja vode naše djelovanje u svakoj novoj moralno relevantnoj situaciji. Uz to, moralna su načela dio moralnog odgoja svih članova društva. Partikularizam, s druge strane, u prosudbi moralne relevantnosti čimbenika neke situacije, promatra cjelokupan kontekst u kojemu se dana situacija odvija. Ne možemo unaprijed znati kakav će biti doprinos nekog ne-moralnog svojstva moralnoj naravi postupka. Ono na što se u partikularističkom pogledu stavlja naglasak jest način gledanja, osjetljivosti na moralne činjenice koja leži u srži onoga što nam je potrebno – boljeg moralnog pogleda.

Uzmemo li, s obzirom na složenost glavnih teza i karakter sadržaja predstavljenog u knjizi, ponovno u obzir tvrdnju autora da bi knjiga *Moralni pogled: uvod u etiku* trebala biti doista uvodnog karaktera i ne pretpostavljati nikakvo prethodno poznavanje etike, morali bismo pozdraviti izrazito optimistično pouzdanje autora u stupanj razvijenosti *senzibiliteta* čitatelja za metaetičku problematiku i optimistično pouzdanje u sposobnosti čitatelja da crpe, obrađuju i u memoriji brzinski skladište ogromnu količinu podataka na koje nailaze. Etičke se probleme sagledava isključivo kroz prizmu rasprave dvaju suprotstavljenih shvaćanja morala, čime neka od etičkih područja ostaju izvan domene sadržajne obrade (primjerice, razvoj i specifičnosti tradicionalnih etičkih teorija ili netaknuto područje praktične etike koju se naposljetku partikularističkom odredbom eliminira kao stručno područje). Naglasak je na metaetičkoj razini, međutim, smatram da bi se pojedinci koji se prvi put upoznaju s etičkom problematikom trebali prethodno savjetovati s jednostavni-

jom literaturom uvodnoga tipa koja pruža cjelovitiju sliku svih poddisciplina unutar same etike. Ipak je etika temeljna disciplina praktične filozofije koja ne uključuje samo refleksivni, već i svoj normativni dio. Sukob moralnog realizma i moralnog nekognitivizma ograničava nas na aktualnu problematiku i služi kao vodič kroz specifično područje moderne filozofije, ali u domeni teorije “teorije”. Upravo tu problematiku autor naziva zbunjujućim područjem moderne filozofije (str. 13) čiji je velik dio građe u trenutnim raspravama složen i težak. Nemoguće je ne uočiti nekonzistentnost autora u vlastitim izjavama o sadržaju kojeg želi približiti čitateljima – s jedne strane naglašava se njegova složenost, s druge ga se strane spremno plasira čitateljima bez ikakvog prethodnog poznavanja filozofije.

Knjiga obiluje argumentima relevantnima za sam tijek rasprave vođene protagonistima spomenutih oprečnih moralnih pozicija. Iako je očit autorov trud da spomene čim preglednije i jasnije prikaže, čitatelj će se na nekim mjestima lako “izgubiti” ako mu koncentracija nije jača strana. Kako bi se izbjegla opasnost od gubitka glavne niti rasprave ili da se barem svede na minimum, McNaughton pribjegava čestim ponavljanjima osnovnih teza dviju glavnih teorijskih opredjeljenja. U prilog olakšavanju snalaženja u sadržaju ide i struktura cjelokupnog djela, za koju smo već spomenuli da obuhvaća podjelu na trinaest glavnih poglavlja. Svako poglavlje nosi naslov koji u potpunosti odgovara sadržaju, dok je i sam taj sadržaj podijeljen na podpoglavlja s posebnim podnaslovima.

Što se tiče korištenja stručnih naziva u cjelokupnome djelu, autor napominje svoje nastojanje da ih izbjegne u mjeri u kojoj je to najviše moguće. Međutim, kada je njihovo uvođenje neizbježno, McNaughton se zaista trudi primjereno ih pojasniti čitatelju.

Prikaz suprotstavljenih shvaćanja morala i varijacija unutar njihovih teorijskih osnova, autor ostvaruje na način da kreće od jednostavnijih teorijskih oblika, dodajući im postupno složenost kako gradivo odmiče. Na taj se način čitatelja polako uvodi u sve složeniju građu, omogućavajući mu tako ‘hvatanje’ svih važnijih aspekta svake teorije posebno.

Zamjerke koje bi se mogle pripisati djelu zapravo su zanemarive u odnosu na autorovu spretnost elaboriranja složenoga sadržaja na način koji ga čini čitatelju razumljivim u mjeri u kojoj je to najviše moguće s obzirom na narav građe. Upravo iz tog razloga knjigu svakako preporučujem svakom studentu filozofije, laiku zainteresiranome za metaetičku problematiku ili osobi bez ikakvog prethodnog poznavanja filozofije, ali koja će ipak dobiti moju toplu preporuku da prilikom toga pothvata koristi pomoćnu literaturu.

Mirjana Klopotan
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
miik@net.hr